

Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року, ратифікована Законом України від 3 серпня 2006 року № 69 – V, у ст. 3 під назвою «Право бути інформованим та висловлювати свою думку під час розгляду справи» передбачає, що дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами: а) отримувати всю відповідну інформацію; б) отримувати консультацію та мати можливість вільно висловлювати свої думки; в) бути проінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення.

Так, Л.Б. Максимович вказує, що нормативне закріплення права висловлювати свою думку свідчить не тільки про визнання державою дитини володільцем цього права, а й про визнання її людиною, яка має права, що за кінцевим рахунком позитивно позначається на її формуванні як особистості, оскільки мета та цінність закону – у забезпеченні всебічного розвитку особистості [5, с. 61].

У вітчизняному законодавстві теж закріплено відповідні положення; зокрема, ст. 9 ЗУ «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року закріплює право дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації; згідно з положеннями ст. 171 СК дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Однак матеріали судової практики свідчать, що суди не завжди дотримуються вимог закону щодо з'ясування та врахування думки дитини.

Так, Виноградівський районний суд Закарпатської області розглянув справу за заявою прокурора Виноградівського району про позбавлення батьківських прав П.Б. та Б.Р. стосовно неповнолітніх Б.Й., 1994 р.н., та Б.О., 1995 р.н. У матеріалах справи відсутні відомості про з'ясування думки дітей, хоча вбачається, що така думка неповнолітніх, яким на час розгляду справи було відповідно 13 та 12 років, мала б бути з'ясована, і суд повинен був дати їй оцінку. Рішенням від 25 березня 2008 р. позовні вимоги було задоволено.

Однак у суддів виникає багато питань з приводу дотримання судами зазначених вимог, зокрема про те, з якого віку дитини її думка має враховуватися. Слід звернути увагу, що законодавство, зокрема СК, не містить чіткої вказівки на вік, починаючи з якого думка дитини має враховуватися. Натомість щодо згоди дитини на усиновлення положеннями ч. 1 ст. 218 СК встановлено, що для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я. Відповідно до ч. 3 зазначеної статті усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення. Тобто законодавчо встановлено не ті умови, за яких думка дитини повинна бути врахована, а ті, за яких згода дитини не вимагається: відповідний вік, стан розвитку та здоров'я. Відповідні положення законодавства не завжди суди враховують.

Згідно із ч. 3 ст. 171 СК суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цьо-

го вимагають її інтереси (за винятком справ про усиновлення). Однак це не звільняє суд від необхідності з'ясувати думку дитини.

Вочевидь, що як міжнародно-правові договори, так і номативно-правові акти України порізно називають права дитини: «право вільно висловлювати погляди», «право дитини бути вислуханою», «право дитини на вільне висловлення думки». В юридичній літературі зустрічається ще й визначення цього права як «право дитини на врахування її думки при вирішенні питань, що стосуються її життя».

Отже, перш за все виникає питання про співвідношення таких понять, як «думки», «погляди». Сучасний тлумачний словник української мови визначає «погляд» як думку, судження про що-небудь, також «погляд» тлумачить як певну систему переконань, уявлень [3, с. 561]. Аналізуючи положення Конвенції про права дитини Л.Б. Максимович правильно зазначає, що всередині самої Конвенції терміни «погляд» і «думка» не рівнозначні, оскільки поруч зі ст. 12, яка закріплює право дитини висловлювати свої погляди, у ст. 13 Конвенції в якості самостійного права розглядається право дитини висловлювати свою думку. Це право включає в себе відповідно свободу шукати, одержувати та передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини. Таким чином у тексті Конвенції поняття «погляд» і «думка» розрізняються не тільки термінологічно, але й за змістом й обсягом визначеного кожним із них суб'єктивного права [2, с. 62].

Варто зауважити, що погляди дитини відрізняються від її думок вже більш усвідомленим характером висловлювання. Безумовно, що можливість дитини висловити погляди, думки залежить від рівня її розвитку та віку. З цього приводу Г.Я. Трипільський зазначає, що в Конвенції про права дитини закріплено, що таке право надається дитині, здатній сформулювати власні погляди. Відповідно до ч. 2 ст. 171 СК України повинна бути вислухана дитина, яка може висловити свою думку. Таким чином, як дільки дитина досягне достатнього ступеня розвитку для того, щоб це зробити, вона має право бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що безпосередньо її стосується чи суперечить її інтересам. Залежно від віку дитини її думці надається різне правове значення. Конвенція про права дитини приписує «приділяти увагу поглядам дитини відповідно до її віку та зрілості» [4, с. 90]. Ю.С. Червоний, коментуючи положення ст. 171 СК України, вказує, що ч. 2 цієї статті прямо не встановлює вік, з якого дитина має право вільно висловлювати свою думку. У Кон-

(6-7 років) дитина може як висловити свою думку, так і сформулювати власні погляди. У контексті наведеного варто зазначити, що деякі положення СіУ України потребують уточнення, зокрема, положення абз. 2 ч. 1 ст. 231 СК України, що «за заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини. Така згода не вимагається, якщо дитина проживає у сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені». Необхідно більш чітко визначити вік дитини, з якого потрібна її згода на зміну імені, наприклад, з досягнення 7 років, як це передбачено ч. 2 ст. 148 СК України щодо зміни прізвища дитини при зміні прізвища обома батьками.

Вважається, що саме вік, з якого дитину можуть зарахувати до загальноосвітнього, навчального закладу, свідчить, що дитина має такий рівень фізичного та психічного розвитку, який дозволяє самостійно висловити свої погляди та думки з питань, які стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Така думка дитини має правове значення. Відповідно й дитина має бути вислухана посадовими особами при вирішенні сімейного спору. Що стосується дітей до 6 (7) років, то можливість їх самостійно висловлювати думку щодо здійснення та захисту сімейних прав є умовною та залежить від рівня їхнього розвитку, тому правове значення такої думки дитини мають право надати відповідні правозастосовні органи, батьки, члени сім'ї тільки за їх ініціативою, відповідно за заявою батьків, інших заінтересованих осіб чи за ініціативою правозастосовного органу така дитина має бути вислуханою при вирішенні сімейно-правового спору.

Зважаючи, що до міжнародно-правових стандартів прав дитини належить право дитини вільно висловлювати власні погляди та думки з усіх питань, що торкаються дитини, викликає інтерес співвідношення цього права з правом батьків, інших членів сім'ї, посадових осіб врахувати думку дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя.

На думку О.Ю. Ільїної, право дитини на висловлення своєї думки і право дитини на врахування своєї думки – різні правові категорії [7, с. 109]. Г.Я. Тріпільський з цього приводу вказує, що врахування думки дитини передбачає, що вона, по-перше, буде вислуханою, по-друге, у випадку незгоди з думкою дитини осіб, які вирішують питання, які зачіпають її інтереси, зобов'язані обґрунтувати, з яких причин вони вважали за необхідне не враховувати побажання дитини...Проте якщо дитина, яка може висловити свою думку, не була заслухана, або суд в рішенні не обґрунтував,

чому приймає рішення всупереч такій думці, таке рішення підлягає скасуванню. А в ряді випадків закон надає волі дитини правове значення, і певні дії взагалі не можуть бути вчинені, якщо дитина заперечує проти цього. Мова йде про згоду дитини на її усиновлення (ст. 218 СК України), зміну усиновлювачами імені дитини (ст. 231 СК України), зміну її прізвища, імені та по-батькові при скасуванні усиновлення (ст. 239 СК України), на передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя (ст. 253 СК України) [4, с. 91].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що до міжнародно-правових стандартів прав дитини належить право дитини вільно висловлювати власні погляди та свої думки з усіх питань, що торкаються дитини. Як особисте право дитини воно знайшло подальше закріплення в ст. 171 СК України та ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства».

У змісті цього права можна виділити такі правомочності:

а) право дитини висловлювати думки з окремих питань її життя, яке вона може реалізувати з досягненням віку від 2,5 до 6-7 років. Проте правове значення таким думкам слід надавати тільки у випадку, коли за заявою батьків, інших заінтересованих осіб або за ініціативою правозастосовного органу така дитина повинна бути вислуханою при вирішенні сімейно-правового спору;

б) право дитини висловити власні погляди, яке вона може реалізувати з досягненням шкільного віку (6-7 років), відповідно з цього віку вона повинна бути й вислухана батьками, іншими членами сім'ї, іншими посадовими особами з питань, що торкаються її життя;

в) право дитини на врахування її думки, якщо це не суперечить її інтересам. Крім того, необхідно розрізняти такі правові категорії, як «згода дитини» і «думка дитини».

Висновок. Отже, з огляду на вищезазначене, вважається за необхідним внести зміни до сімейного законодавства у частині відмови щодо таких понять, як «потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити», «потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити». У всіх випадках, коли зустрічаються такі положення, необхідно чітко визначати вік дитини, з досягненням якого необхідна саме її згода. Визначеність правових норм у такому разі сприятиме усуненню проблемних питань правозастосування.

Key words: the rights of the child, the views of the child, the right of the child to express his or her own views, the right of the child to be heard, to give due weight to the view of the child.